

Hebben wij plichten jegens dieren?

Het doel-in-zich volgens Korsgaard en volgens Kant.

Universiteit Utrecht
Departement Wijsbegeerte

Bachelor-scriptie Marlies Rijkers
Studentnummer 3400271

Begeleidend docent
Dr. Mariëtte van den Hoven

2^e beoordelaar
Prof. dr. Paul Ziche

Aantal woorden: 8168

Utrecht, 19 juni 2015

Inhoud

	Pagina
Inleiding _____	3
Hoofdstuk 1. Korsgaards <i>Fellow Creatures</i>	
Wezens die er voor zichzelf toe doen zijn doel-in-zich _____	5
Het natuurlijke goede	
Dieren doen ertoe voor zichzelf	
Het natuurlijke goede voor een mens	6
Doel-in-zich zijn	
Kants categorische imperatief	7
Ook dieren doel-in-zich	8
Plichten jegens dieren	
Hoofdstuk 2. Collega-kantianen	
Over het rechtvaardigen van de dierlijke natuur als doel-in-zich _____	10
Emer O'Hagan	
Heather M. Kendrick	11
Tom Regan	
Plichten jegens dieren?	12
Hoofdstuk 3. Hebben wij plichten jegens dieren?	
Doel-in-zich zijn volgens Korsgaard is niet volgens Kant _____	13
Kantiaans	
Niet <i>volgens Kant</i>	
Subjectieve doelen, relatieve waarde	14
De praktische rede legt orde op	
De redelijk natuur, van absolute waarde	15
De Formules van de Universele Wet en van het Mens-zijn	16
De redelijke natuur is doel-in-zich	
Conclusie _____	18
Literatuur _____	19

Inleiding

Het was Schopenhauer die zei: *Medelijden met dieren hangt met de goedheid van het karakter zó nauw samen, dat men gerust beweren kan dat wie wreed is tegenover dieren, geen goed mens kan zijn.*¹ Zijn leermeester Kant was geen andere mening toegedaan, maar vanwege het rationele fundament van zijn moraaltheorie komen de dieren er bij hem toch bekaaid vanaf. Kant vond een wrede omgang met dieren af te keuren, '[...] weil dadurch das Mitgefühl an ihrem Leiden im Menschen abgestumpft und dadurch eine der Moralität im Verhältnisse zu anderen Menschen sehr diensame natürliche Anlage geschwächt und nach und nach ausgetilgt wird; [...]'² Hij zag de verplichting goed te zijn voor dieren dus alleen als een plicht jegens onszelf.

Hedendaagse kantianen voelen zich hierdoor wel in verlegenheid gebracht. In de vleesindustrie en elders is sprake van wreed gebruik van dieren op grote schaal; er is alle reden om te zoeken naar een mogelijkheid dieren een stabiele beschermde positie te bezorgen. Of dat kans van slagen heeft binnen Kants morele bouwwerk, is onderwerp van veel discussie.

In deze scriptie bespreek ik Christine Korsgaards concept van het doel-in-zich, zoals door haar uiteengezet in *Fellow Creatures: Kantian Ethics and Our Duties to Animals*.³ Korsgaards moraalfilosofie wordt wel 'waarde-gebaseerd' kantianisme⁴ genoemd: ze definieert mens-zijn als de capaciteit zich doelen te kunnen stellen en daaraan waarde te hechten. Rationeel gesproken zijn actoren gedwongen dat te doen.⁵ Het is deze opvatting van wat Kant geschreven heeft, die aan de basis ligt van haar betoog over het doel-in-zich kunnen zijn van dieren: het doelgericht zijn, het er voor zichzelf toe doen van veel diersoorten is overeenkomstig ons eigen normatief waarderen van onze doelen. Als we onszelf waarderen, waarderen wij eenzelfde animale natuur als die van dieren.

Komt Korsgaard daarmee met een nieuwe, geheel eigen en wellicht eigentijdser filosofie? Wie haar betoog als zodanig leest krijgt in ieder geval een duidelijke visie en conclusie aangereikt en kan vervolgens wel of niet met haar instemmen. Maar een dergelijke lezing volgens een brede definitie van 'kantiaans',⁶ is Korsgaard niet voldoende. Ze claimt dat '[...] despite appearances, and despite of what he himself thought, Kant's arguments reveal the ground for our obligations to the other animals.'⁷ en onderbouwt haar standpunt met Kantcitataten. Dat heeft tot gevolg dat haar betoog niet op zichzelf kan worden beoordeeld. De kritische lezer moet, samen met haar, terug naar Kant om te beoordelen of op basis van zijn teksten beweerd kan worden wat Korsgaard stelt.

Korsgaard claimt op basis van Kants woorden aan te tonen dat niet-rationele dieren passieve doelen-in-zich kunnen zijn. Ik zal concluderen dat zij niet plausibel maakt dat dit het geval is. Kant geeft een intern coherente rechtvaardiging voor het exclusief toekennen van de status van doel-in-zich aan redelijke wezens. Korsgaard ontwikkelt een opvatting van het doel-in-zich die ver afstaat van Kant en een eigen uitleg en rechtvaardiging vraagt.

¹ Schopenhauer, A. *Preisschrift über die Grundlage der Moral*, 1840.

² Kant, I. *Die Metaphysik der Sitten*, 6:443. Verder *MdS* genoemd.

³ Korsgaard, C. *Fellow Creatures, Kantian Ethics and Our Duties to Animals*, 2005. Verder *FC* genoemd.

⁴ Nyholm, S. *On Kant's Idea of Humanity as an End in Itself*, 2013

⁵ Korsgaard, C. *The Sources of Normativity*, Cambridge, 1996.

⁶ 'Kantiaans' is een veelomvattende term. Orthodoxe kantianen willen trouw blijven aan Kants tekst en bedoeling, maar voor veel andere filosofen is de connectie met het werk van Kant inhoudelijk beperkt en meer formeel. Meer daarover in hoofdstuk 3.

⁷ *FC*, blz. 5.

De vragen die ik in de scriptie wil beantwoorden zijn:

- Hoe is volgens Korsgaard op succesvolle wijze aan te tonen dat niet-rationele dieren doel-in-zich kunnen zijn?
- In hoeverre toont Korsgaard *op basis van Kants eigen argumenten* aan dat mensen directe plichten hebben jegens dieren?

De eerste vraag komt aan de orde in hoofdstuk 1, met een uitgebreide uiteenzetting van Korsgaards positie ten aanzien van Kants doel-in-zich. Het is Kant ontgaan, aldus Korsgaard, dat zijn ethiek laat zien dat alle wezens die 'er voor zichzelf toe doen'⁸ aanspraak kunnen maken op de bescherming die het doel-in-zich geniet.

In het 2e hoofdstuk bespreek ik vervolgens de reacties van collega-kantianen Emer O'Hagan en Heather Kendrick op Korsgaards claim. Zij geloven niet dat Kants conclusie dat de status van doel-in-zich is voorbehouden aan redelijke wezens, door Korsgaard doeltreffend weersproken is. Daarnaast behandel ik in hoofdstuk 2 voorganger Tom Regan, die het zozeer met Kant oneens was dat hij besloot een eigen dierethiek te ontwikkelen.

Aan de hand van een citaat uit Korsgaard geef ik in hoofdstuk 3 aan hoe Korsgaard haar idee dat zij zich op Kant baseert, rechtvaardigt. Overwegend wat ik bij O'Hagan, Kendrick, Regan, Sven Nyholm en Kant zelf gelezen heb, beargumenteer ik de conclusie dat Kants rationalistische filosofie geen ruimte biedt voor het dier als doel-in-zich.

Nog een opmerking over de verschillende talen waarin de Kantcitataten in de scriptie zijn gesteld: daar waar Korsgaard Kant citeert, handhaaf ik uiteraard de Engelse tekst. Een enkel citaat uit *Die Metaphysica der Sitten* en *Kritik der praktischen Vernunft* is in het oorspronkelijke Duits. De meerderheid van de citaten nam ik uit Thomas Mertens' heldere vertaling van de *Grundlegung zur Metaphysik der Sitten*,⁹ die mij goed geholpen heeft Kant te begrijpen.

⁸ '[...] an animal is an organic system that matters to itself, for it pursues its own good for its own sake.' FC, blz. 30

⁹ Kant, *Fundering voor de metafysica van de zeden*, vertaling Th. Mertens, 2008

Hoofdstuk 1

Korsgaards *Fellow Creatures*

Wezens die er voor zichzelf toe doen zijn doel-in-zich

Christine Korsgaard wil aantonen dat Kants morele filosofie de mogelijkheid biedt ook niet-rationele dieren subject van morele overweging te laten zijn. Korsgaard geeft aan dat moeilijk is aan te geven om welke dieren het precies gaat - dieren met een zekere vorm van zelfbewustzijn, in ieder geval.¹⁰ In haar betoog - *Fellow Creatures: Kantian Ethics and Our Duties to Animals*, waaruit voor dit hoofdstuk voornamelijk is geput - legt ze de nadruk op het verband tussen de menselijke rationaliteit en onze natuurlijke onderbouw. Door de gecompliceerde interactie tussen dierlijke, rationele en intellectuele krachten maakt het menselijk functioneren niet meteen een natuurlijke indruk, maar ook wij mensen streven een voor ons natuurlijk goed na.

Het natuurlijke goede

Korsgaard start haar betoog met Aristoteles' idee dat in ieder nieuw levend wezen een potentie aanwezig is die kan worden geactualiseerd. In deze potentie liggen voor dieren de redenen tot handelen besloten: om er te kunnen zijn en te blijven, in gezonde staat, moet het dier zijn vorm in stand houden door te eten, te drinken en zich te reproduceren. Er zijn en er blijven, dat is het natuurlijke doel voor een dier en daarmee zijn *natuurlijke goed*.¹¹ Wat precies goed is, hangt af van het dier dat hij is.

Om toe te komen aan wat voor hem het goede is, volgt het niet-rationele dier zijn instincten. Bepaalde objecten of omstandigheden zullen het prikkelen, en automatisch het gevoel wekken dat een bepaalde respons (opeten! vluchten!) moet volgen. Intelligente soorten zijn daarbij in staat te leren van hun ervaringen; ze kunnen het repertoire van praktisch significante representaties waarmee ze ooit geboren zijn, verder uitbreiden. Ze streven ernaar gezond te zijn en te blijven door hun bewustzijn van de omgeving in te zetten en door hun vermogen er, door ervaring wijzer geworden, adequaat op te reageren.

Dieren doen ertoe voor zichzelf

Korsgaard introduceert hier het idee van een zekere 'rationaliteit'¹² van intelligente dieren, die functioneren door de zaken die voor hun zelfbehoud van belang zijn - instinctief, maar toch - te evalueren. Ze vormen zich concepten van hun omgeving en passen die aan als de ervaring leert dat ze niet kloppen. De prikkels die ze ontvangen veroorzaken niet altijd rechtstreeks wat in hen gebeurt. Ze zijn zich in veel gevallen bewust van het object van hun vrees of verlangen, en realiseren zich het bedreigende of begerenswaardige ervan. Dát wordt de reden dat ze het willen gaan ontlopen, of juist bemachtigen.

*'I say that the animal responds 'normatively' to the incentive, rather than merely that the incentive causes the animal's movements, because the concept of action is not adequately captured by the idea of a movement caused by a mental representation. The smell of baking pie can cause you to salivate, or go to the kitchen, but the first of those responses is not an action, and the second is. And the difference between them cannot rest merely in the particular appropriateness or efficiency of second response itself; it has to rest in the agent's grasp of the second response as somehow appropriate.'*¹³

¹⁰ FC, blz. 30-31

¹¹ [...]: *it's natural good is whatever enables it to function at all and to function well.* FC, blz.29

¹² Korsgaard noemt dieren elders in het artikel (pag. 5) expliciet niet-rationeel, maar introduceert een rationelere versie van wat onder 'instinct' verstaan kan worden. Zie citaat blz. 7 hierboven: *'I say that the animal responds normatively ...'*

¹³ FC, blz. 7

Korsgaard concludeert eruit dat we het dier, als organisch systeem dat belang stelt in wat goed voor hem is, kunnen opvatten als een wezen *dat er voor zichzelf toe doet*. Het evalueert wat het meemaakt en concludeert tot een positieve houding jegens zaken die zijn functioneren bevorderen, en een negatieve jegens zaken die dat bedreigen. Een wezen dat zijn natuurlijke goede nastreeft, is zich dus bewust van zichzelf in evaluatieve zin. In zijn handelen heeft het zichzelf - zijn eigen gezonde voortbestaan - als doel. Het natuurlijke goede bestaat er voor het dier in dat het zich van zichzelf bewust kan zijn als op een gezonde manier aanwezig.

Het natuurlijke goede voor de mens

Net als de andere dieren wordt de mens geprikkeld tot eten, drinken, seks, bezwaar tegen pijn en ongemak et cetera, maar daarnaast ook door specifiek menselijke prikkels, geboren uit interacties tussen dierlijke prikkels en onze rationele en intellectuele krachten. Mensen zijn zich ervan bewust dat zij een bepaald object vrezen of begeren, en weten dat zij om die reden willen handelen op een bepaalde manier. Dat geeft ons gelegenheid ons af te vragen of we ook inderdaad zouden moeten handelen zoals we dat instinctief zouden willen doen.¹⁴ We kunnen dus de principes beoordelen die ons handelen aansturen, wat met zich meebrengt dat we onszelf normatief kunnen besturen. Het is zelfs noodzakelijk voor ons dit vermogen te gebruiken: door het bewustzijn van onze principes, kunnen we niet anders dan die ook beoordelen. Het leven onder normatief zelfbestuur is hét onderscheidende verschil tussen mensen en de andere dieren. Wij zijn de morele dieren, de enige die hun gedrag onderwerpen aan morele evaluatie.

In de beschrijving van dit grote onderscheid tussen mens en dier legt Korsgaard veel nadruk op de overeenkomst die blijft, op het onderliggende principe dat hetzelfde is: mens en dier streven hun natuurlijke goede na, en daarin is het voor de rationele mens noodzakelijk moreel te zijn.¹⁵ Met andere woorden: moreel zijn is voor mensen een natuurlijke zaak. *Ook als we waarde toekennen aan het bevredigen van specifiek menselijke behoeften - als moreel handelen - waarden we in feite onze dierlijke natuur*, want ook dan is sprake van het toekennen van normatieve waarde aan het natuurlijke goede van een wezen (in dit geval de mens, die moreel wil handelen) dat er voor zichzelf toe doet.

Doel-in-zich zijn

Zoals dieren in hun handelen zichzelf - hun eigen gezonde voortbestaan - als doel hebben, hebben mensen dat ook, met dien verstande dat onze behoeften om in staat te blijven *'to function at all and to function well'*¹⁶ meer complex zijn.¹⁷ Net als de dieren begeren we bepaalde zaken. En omdat we rationeel zijn beoordelen we die zaken, en kennen we ze een bepaalde waarde toe. De zaken die we nastreven hebben dus geen objectieve waarde, ze hebben waarde voor ons. We achten ze waardevol omdat we ze begeren. Met onze belangstelling voor het een of ander kennen we een bepaald ding waarde toe, genoeg om het onze rationele keuze waard te laten zijn. Daarmee kennen we tegelijkertijd een waarde toe aan onszelf: we vatten onze subjectieve waardering op als belangrijk genoeg om naar te handelen. Korsgaard denkt dat hieruit volgens Kant blijkt dat mensen zichzelf beschouwen als bronnen van waarde - als bronnen van normatieve claims die bindend zijn voor

¹⁴ In de sfeer van wat we geloven geldt eenzelfde contrast: een intelligent niet-rationeel dier kan causale verbanden leren leggen (de baas trekt zijn schoenen aan → we gaan wandelen). Rationele dieren weten dat ze het een als bewijs voor het ander zien, en kunnen zich afvragen of dat wel klopt.

¹⁵ FC, blz. 9-10

¹⁶ Ibid., blz.29

¹⁷ Mensen moeten ook rationeel, intellectueel, cultureel 'gezond', of in balans zijn.

onzelf en anderen.¹⁸ Omdat we rationeel zijn, kunnen we niet handelen zonder tenminste de principes te bevestigen van waaruit we handelen. We vatten die op als wetten, als iets dat we verplicht zijn te doen of juist na te laten. Door op deze manier onze eigen doelen - ondanks hun gebrek aan inherente waarde - als goed en nastrevenswaardig te behandelen, verlenen we onszelf de status van *doel-in-zich*:

'So his claim is that autonomy provides the objective ground for our view of ourselves as ends-in-ourselves. What does Kant mean by all this?

*I believe that when Kant claims that the conception of ourselves as ends-in-ourselves is "a subjective principle of human action," he means that we human beings regard ourselves as capable of conferring value on the objects of our choices. That is, we take our choices as to be the source of legitimate claims, claims we make on all rational beings.'*¹⁹

Doel-in-zich - Korsgaard wil van dit cruciale kantiaanse begrip aantonen dat de betekenis moet worden geherinterpreteerd. Kant stelt dat de mens vanwege zijn rationele natuur een doel-in-zich is. Korsgaard meent dat ook niet-rationele dieren als doel-in-zich kunnen gelden, omdat ook zij in hun doelgericht handelen tonen er voor zichzelf toe te doen. Kant had het zelf kunnen concluderen: '[...] *despite appearances, and despite of what he himself thought, Kant's arguments reveal the ground of our obligations to the other animals*'²⁰

Kants categorische imperatief

Dit is een uitdagende stelling, omdat Kants morele bouwwerk gefundeerd is op rationaliteit. Korsgaard zet Kants conclusies omtrent het bestaan van een morele wet duidelijk uiteen:

De in de mens aanwezige rationele principes stellen hem in staat moreel te evalueren. Dat gaat als volgt: om een bepaald doel te bereiken, denkt iemand een bepaalde handeling te moeten verrichten. Die moet zich dan afvragen of die handeling inderdaad de juiste is. Of zijn handeling juist is, en dus mag worden uitgevoerd, kan hij vaststellen door zich de vraag te stellen of hij in alle gevallen zou kunnen willen dat wat hij zich had voorgenomen ook wordt uitgevoerd. Volgens Kant stelt dit gebod, de categorische imperatief, expliciet wat mensen intuïtief al weten: *Handel alleen volgens die maxime, waarvan je kunt willen dat die Universele Wet zou zijn*. Dat is de morele wet waardoor we ons moeten laten leiden. Omdat wij onszelf en ons gedrag zo kunnen reguleren, omschrijft Kant rationele wezens als wezens met 'wetgevende wil'. Het maakt mensen autonoom en praktisch redelijk. Wij schrijven onszelf en elkaar moreel de wet voor door onze wil.

Ons respect voor onze rationele natuur vraagt eenzelfde respect voor de rationele natuur van andere mensen. Ook de door hen gekozen doelen dienen te worden gewaardeerd: we moeten afzien van alle handelingen die de autonome wil van anderen aantasten én hen helpen hun doelen te bereiken. Kant benadrukt deze plicht in een tweede formulering van de categorische imperatief, de Formule van het Mens-zijn: *Handel zo dat je het mens-zijn, of het nu in je eigen persoon is of in die van de ander, altijd tegelijkertijd als doel gebruikt, nooit zomaar als middel*. (In een derde formulering belicht hij met name het gemeenschappelijk gevolg van het handelen van alle rationele wezens volgens de morele wet: *Vat jezelf als actor altijd op alsof je met je maxime wetgever bent in een universeel rijk van doelen*.)

¹⁸ FC, blz. 19

¹⁹ Ibid., blz. 17-18

²⁰ Ibid., blz. 5

In de Formule van het Mens-zijn komt het doel-in-zich zijn van rationele wezens het meest expliciet naar voren. Mensen hebben de morele plicht het mens-zijn in zichzelf en anderen te respecteren; dat wordt afgedwongen door de rationele wil van dat subject. Jegens niet-rationele dieren hebben we volgens deze definitie geen morele plicht. Dieren beschikken niet over de rationele wil anderen de wet te kunnen voorschrijven en zijn daarom niet in staat mee te doen in de morele wetgeving waaraan morele wezens samen vormgeven. We moeten ons als mensen weliswaar aan bepaalde regels houden en goed voor dieren zijn, maar Kant vat onze plichten ten aanzien van dieren op als *plichten jegens onszelf*. Moreel goed gedrag in verband met dieren is onderdeel van het perfectioneren van onszelf als morele wezens.²¹

Ook dieren doel-in-zich

Dat klopt niet volgens Korsgaard: Kant neemt abusievelijk aan dat alleen het vermogen te kunnen verplichten van een wezen een ding-in-zich maakt. Wat haar betreft heeft hij verzuimd een belangrijk verschil op te merken - en vervolgens te benutten - tussen de twee betekenissen die zijn zelf-geformuleerde *doel-in-zich* in zich bergt. Er is (1) het doel-in-zich als de bron van legitieme normatieve claims en (2) het doel-in-zich als degene die deelneemt in morele wetgeving. Bij mensen vallen de twee samen: we kunnen (ad 2) ons de morele wet realiseren en ons op basis daarvan moreel gedragen. Wij schrijven onszelf, én de andere mensen, dan met onze wil de wet voor die weer op onszelf van toepassing is: (ad 1) onze waardering van onze keuzes dient door ieder te worden gerespecteerd.

Wat verandert er in deze lezing voor de niet-rationele dieren? Wat betreft het moreel wetgeven niets, stelt Korsgaard, want dieren beschikken niet over een rationele wil. Omdat die de bron is van wet en plicht, kunnen dieren ons niet verplichten. Ze kunnen ons de wet niet voorschrijven.

Maar daaruit volgt niet dat niet-rationele dieren geen doel-in-zich kunnen zijn in de eerste betekenis. Kant stelde dat wetten door hun natuur universeel zijn, en dat een universele wet zijn bescherming kan uitbreiden tot individuen die niet konden participeren in de aanneming van de wet. In zijn politieke filosofie werkt hij een dergelijke gedeeltelijke deelname uit met de introductie van de categorie 'passieve burgers': mensen van wie de rechten beschermd zijn door de wetten van de staat, ook al mogen ze niet stemmen.²² Is het niet mogelijk te laten zien dat ook niet-rationele dieren op deze passieve wijze onder de morele wet kunnen vallen?

Plichten jegens dieren

Korsgaard: we hebben gezien dat dieren, niet-rationeel zowel als rationeel, er 'voor zichzelf toe doen'.²³ Rationeel als we zijn, beoordelen we als mensen onze keuzes bovendien en kennen die een waarde toe. Met andere woorden: we achten onszelf en onze belangen een bron van normatieve claims op onszelf en andere rationele wezens. Kants Formule van het Mens-zijn refereert hieraan en biedt een goede mogelijkheid aan te tonen dat ook niet-rationele dieren bronnen zijn van legitieme normatieve claims.²⁴

Wij ervaren onszelf niet alleen als de bron van normatieve claims omdat we rationeel zijn. De *autonomie plaatst ons in de positie om de eis te stellen, maar is niet de reden dat we de eis stellen*.

²¹ '[...] the duty to ourselves in question is the duty to cultivate feelings that are conducive to morality.' FC, blz. 15

²² Kant, *MdS*, blz. 314-315

²³ 'Animals matter to themselves in the sense that they perceive and pursue their own natural good.' FC, pag.34.

²⁴ FC, blz. 25-26

Het is omdat we rationele wezens zijn dat wij lijden normatief als 'slecht' kunnen benoemen. Maar datgene waartegen we moreel bezwaar hebben, is het lijden van een wezen dat kan lijden - niet het lijden van een rationeel wezen. Als mensen zichzelf als doel-in-zich zien, vatten ze hun natuurlijke prikkels op als redenen. De waarde die we onszelf - als doel-in-zich - toekennen, wordt niet alleen uitgedrukt in het respect voor onze autonome keuzes, maar ook in de inhoud daarvan - in het bijzonder in het kiezen voor het nastreven van ons 'natuurlijke goed'. Als we onszelf als doel-in-zich opvatten, maken we tot wet dat het natuurlijke goed van een schepsel dat er voor zich toe doet, de bron is van normatieve claims. Ook niet-rationele dieren doen ertoe voor zichzelf. We hebben dus ook plichten jegens niet-rationele dieren.

Korsgaard beweert dus niet dat dieren een natuurlijk goed zouden hebben dat ons op zichzelf genomen verplicht. Ze stelt dat mensen in wetgevende handelingen van hun rationele wil impliciet de verbinding aangaan met de waarde van het natuurlijk goede. Door te willen, waarderen we impliciet andere delen van onze natuur dan alleen de ratio. Met andere woorden: via ons rationele handelen wordt het een feit dat we de animale natuur waarderen.

De animale natuur doet er moreel gesproken toe, ergo: niet-rationele dieren doen er moreel toe. We dienen zorg te tonen voor wezens die er voor zichzelf toe doen, door hen in de gelegenheid te stellen toe te komen aan hun natuurlijke goed.

Hoofdstuk 2

Collega-kantianen

Over het rechtvaardigen van de dierlijke natuur als doel-in-zich

Korsgaard claimt met Kants eigen argumenten te hebben aangetoond dat wij in onze waardering van onszelf als doel-in-zich, het natuurlijke goed van wezens die er voor zichzelf toe doen erkennen als de bron van normatieve claims. Omdat ook niet-rationele dieren er voor zichzelf toe doen, hebben we dus ook plichten jegens hen.

In dit hoofdstuk bespreek ik de positie van drie kantianen ten aanzien van deze claim. Twee van hen - Emer O'Hagan en Heather Kendrick - reageren rechtstreeks op Korsgaards *Fellow Creatures*. Tom Regan is een voorganger die niet over Korsgaard geschreven heeft.²⁵ Zijn positie in de kwestie Kant-en-dieren is relevant vanwege de opvallende overeenkomsten en een groot verschil met die van Korsgaard.

Emer O'Hagan

O'Hagan bespreekt Korsgaard in een artikel²⁶ over meerdere kantiaanse pogingen plichten jegens dieren te rechtvaardigen. Ze acht Korsgaards interpretatie niet plausibel, hoewel ze op veel punten met haar instemt: mensen delen hun dierlijke natuur met niet-rationele dieren en ook dieren hebben een vorm van bewustzijn. Het natuurlijke goed voor een dier houdt doelgerichtheid in. Het 'er voor zichzelf toe doen' betekent in het geval van de mens ook autonomie.

Maar ze weerspreekt het idee dat wat een dier meent dat goed voor hem is, dat ook is. Het natuurlijke goed voor een dier is veeleer datgene dat hem goed zou lijken als hij volledig rationeel en volledig geïnformeerd zou zijn. Korsgaards redenering gaat volgens O'Hagan scheef op het punt dat ze het gat tussen de beschrijvende claim van het natuurlijk goede en de normatieve claim van een menselijk verplichting overbrugt met de stelling dat mensen zich in wetgevende handelingen van hun rationele wil impliciet verbinden met de waarde van het natuurlijk goede. Ze noemt het een categoriefout te constateren dat mensen door te willen impliciet andere delen van hun natuur waarderen dan alleen de ratio. Uit de claim dat wij als wij rationeel handelen de waarde van een wezen als doel-in-zich onderschrijven, volgt niet dat we waarde verlenen aan onze animale natuur. Er zijn weliswaar overlappingen in het natuurlijk goed van dieren en mensen, maar die leveren geen plicht-veroorzakende feiten op. Het bezit van een natuurlijk goed maakt van een wezen geen doel-in-zich. Het waarderen van het mens-zijn brengt niet met zich mee dat we de condities waaronder onze rationaliteit manifest wordt als goed op zichzelf zouden moeten waarderen.

De behandeling van het mens-zijn als doel-in-zich brengt inderdaad met zich mee dat de empirische condities waarin die aanwezig is worden meegewogen: iemands mens-zijn wordt niet gerespecteerd als hem bijvoorbeeld voedsel onthouden wordt. Maar dit type feiten verplicht ons niet om 'voedsel' te waarderen onafhankelijk van zijn rol als passende behandeling van wezens met een rationele natuur. Als we rationele wezens te eten geven als ze honger hebben, concludeert O'Hagan, vervullen we inderdaad een plicht. Maar we respecteren zodoende niet hun animale natuur, maar hun autonomie. Korsgaard heeft op zijn best laten zien dat we de animale natuur van *rationele* wezens moeten waarderen. Niet dat we de animale natuur van alle levende wezens zouden moeten waarderen. Haar poging ook de dieren onder de CI te laten vallen mislukt, omdat de dierlijke natuur als eigenschap geen rechtvaardiging *kan* opleveren binnen een rationalistisch systeem.

²⁵ Voor zover aan mij bekend. Ik heb geen tekst van hem over Korsgaard kunnen vinden.

²⁶ O'Hagan, E. 'Animals, Agency, and Obligation in Kantian Ethics' 2009.

Heather M. Kendrick

Ook Heather Kendrick bespreekt Korsgaard vanuit een waarde-gebaseerd kantianisme. Ze is het met haar eens dat Kants conclusies in verband met dieren onjuist zijn. In haar artikel *Animals in the Kingdom of Ends*²⁷ maakt ze echter bezwaar tegen de scheiding die Korsgaard aanbrengt tussen de twee betekenissen van het doel-in-zich, omdat Kant juist de menselijke status als morele wetgever aanwijst als de reden waarom wij nooit alleen middel kunnen zijn. Kants' rechtvaardiging voor het toekennen van de status van doel-in-zich aan alleen mensen, noemt Kendrick intern coherent: niet-rationele dieren kunnen daarin niet worden opgenomen.

Korsgaards betoog vertoont volgens Kendrick met name twee zwakke punten. Op de eerste plaats volgt uit ieder voorbeeld dat Kant schetst, dat onze dierlijke natuur niet mishandeld mag worden omdat we dan onze rationele natuur mishandelen. Kant toont dan dus, met andere woorden, dat onze *rationele* natuur doel-in-zich is - niet onze dierlijke natuur. Op de tweede plaats vindt zij - net als O'Hagan - dat Korsgaard niet aannemelijk gemaakt heeft dat het de dierlijkheid is die we waarderen als we zorgdragen voor de bescherming van onze dierlijke behoeften. Het gaat om de autonomie van rationele wezens, die hun leven wel moeten onderhouden als noodzakelijke voorwaarde voor behoud van hun autonomie.

Kendrick concludeert dat het feit dat mens en dier beide een natuurlijk goed hebben dat er voor hen toe doet, niet volstaat om aan te tonen dat dieren (of wijzelf) niet als middel mogen worden ingezet. Om succesvol te zijn zou Korsgaard een nieuwe uitleg nodig hebben van wat het is dat het doel-in-zich zijn van mens of dier rechtvaardigt. En ze gelooft dat Korsgaard zich daarbij ver van Kant zou moeten verwijderen.²⁸

Tom Regan

Dat was ook de conclusie van Tom Regan, toen hij in 1985 vergeefs probeerde met Kant aan zijn zijde tot een sluitende dierethiek te komen. In *The Case of Animal Rights* (1985)²⁹ zet hij uiteen hoe Kant naar zijn idee een onoplosbaar probleem schiep in verband met individuen die rationeel niet kunnen meedoen, als baby's, demente bejaarden en dieren.³⁰ Het zou logisch geweest zijn als Kant een keuze gemaakt had tussen óf het accepteren van deze *moral patients*³¹ als doel-in-zich - en het morele actor zijn als noodzakelijke eigenschap laten schieten - óf vast te stellen dat deze moral patients alleen een relatieve waarde hebben als ding. In het eerste geval hebben we jegens hen directe plichten, in het tweede niet. En het is evident dat menselijke moral patients geen dingen zijn. Ze zijn individuen, ze hebben een welzijn: daaruit blijkt dat het niet noodzakelijk is morele actor te zijn om moreel mee te tellen. En, omdat de logica geen uitzonderingen maakt: dit geldt ook voor andere moral patients als dieren.

Maar, protesteert Regan, Kant beperkt in de Formule van het Mens-zijn de reikwijdte van de morele wet tot de manier waarop we *rationele* mensen behandelen, daarmee op willekeurige wijze deze individuen bevoordelend en andere net zo willekeurig andere uitsluitend. En omdat volgens Kant gedacht maar één belangrijkste principe van moraliteit bestaat, passeert een handeling die de Universele Wet-test niet passeert, ook die van de Formule van het Mens-zijn niet. Niet-rationele wezens tellen dus niet mee.

²⁷ Kendrick, H. *Animals in the Kingdom of Ends*, 2010, blz.26

²⁸ Ibid., blz.27-28

²⁹ Tom Regan, *The Case of Animal Rights*, 1985

³⁰ Volgens Korsgaard is dit geen probleem, en ziet Kant menselijke moral patients als rationeel, ondanks een nog niet functionerende, niet meer functionerende of gemankeerde ratio (FC, blz. 5).

³¹ Het is me niet gelukt een bevredigende vertaling voor deze term te vinden. De *moreel lijdzamen*?

Regan voelde zich gedwongen afstand te nemen van Kant. Hij muntte een eigen term die hij gebruikt om morele aandacht af te dwingen voor dieren: *subject-of-a-life*.³² Het is voor mensen op de eerste plaats kenmerkend, dat wij ieder een leven hebben dat voor ons van belang is. Het doet ertoe voor ons wat met ons gebeurt: we verlangen naar dingen, herinneren ons zaken, handelen met een doel, voelen emoties, kortom: we zijn onderwerp van ons eigen leven, 'subjects of our lives'. Als deze eigenschap de reden is dat we inherente waarde toeschrijven aan individuen - en als we hen op basis daarvan rechten toekennen, dan is het consistent om inherente waarde toe te schrijven en rechten toe te kennen aan alle subjecten-van-een-leven. En het basisrecht van ieder die inherente waarde heeft, is om nooit behandeld te worden als zomaar middel tot het doel van anderen.

Plichten jegens dieren?

In Korsgaards visie klinkt die van Tom Regan door. Tom Regans *subjects-of-a-life* en Korsgaards wezens *that matter to themselves* lijken sterk op elkaar, evenals Regans *moral patients* en Korsgaards passieve doelen-in-zich. Maar hun conclusies wat betreft de mogelijkheden die Kants leer biedt voor plichten jegens niet-rationele wezens staan haaks op elkaar. '*Kant's arguments reveal the ground of our obligations to the other animals*'³³, zegt Korsgaard en gebruikt de Formule van het Mens-zijn om plichten jegens dieren te funderen. Voor Regan is diezelfde formule juist breekpunt: hij concludeert dat hij afstand moet nemen van Kant omdat Kant *moral patients* uitsluit - de mensen zowel als de dieren.

Samenvattend:

De verklaring voor dit verschil ligt in de mate waarin beide filosofen zich houden aan hoe Kant zelf de betekenis duidde van de categorische imperatief en het doel-in-zich. Regan voelt zich gebonden door Kants stellingen dat alleen rationele wezens doel-in-zich zijn en dat alle formuleringen van de CI gelijk zijn en verwerpt Kants positie op die basis. Korsgaard verklaart Kants universele wet-test voor haar doel onbruikbaar, schuift die terzijde en herinterpreteert het 'mens-zijn' in de Formule van het Mens-zijn zodanig dat de term ook niet-rationele dieren betreft.

O'Hagan zowel als Kendrick geven aan dat Korsgaard daarbij te ver is afgeweken van wat zij zien als Kants bedoeling. Net als Regan verwijzen ze terug naar de centrale rol van de rede in Kants theorie, waarbinnen de dierlijke natuur als eigenschap geen rechtvaardiging kan opleveren.

³² '[...] Like us, they possess a variety of sensory, cognitive, conative, and volitional capacities. They see and hear, believe and desire, remember and anticipate, and plan and intend. Moreover, as is true in our case, what happens to them matters to them. Physical pleasure and pain - these they share with us. But they also share fear and contentment, anger and loneliness, frustration and satisfaction, and cunning and imprudence; these and a host of other psychological states and dispositions collectively help define the mental lives and relative well-being of those humans and animals who (in my terminology) are 'subjects of a life' Regan, T. *Defending Animal Rights*, blz. 43.

³³ FC, pag. 5

Hoofdstuk 3

Hebben wij plichten jegens dieren?

Doel-in-zich zijn volgens Korsgaard is niet volgens Kant

Ik deel de bewaren van Kendrick en O'Hagan. In dit hoofdstuk zal ik de stelling verder onderbouwen dat Kants filosofie uitsluitend een rechtvaardiging kan opleveren voor het doel-in-zich zijn van redelijke wezens. Korsgaards theorie is weliswaar kantiaans, maar alleen schijnbaar in overeenstemming met die van Kant.

Kantiaans

De term 'kantiaans' dekt een brede verzameling denkers en geformuleerde gedachten. Volgens de duidelijke omschrijving die ik ervan las bij Frederike Kaldeway,³⁴ gaat het om die moraalfilosofie die, geïnspireerd door Kant, in termen van een categorische verplichting wordt begrepen: actoren moeten handelen volgens een bepaald principe, ongeacht wat ze verder zouden willen of als hun belang ervaren. Dat het om een plicht gaat, wordt in deze filosofieën gerechtvaardigd met een transcendentiaal argument: aangetoond wordt dat redelijkerwijs niet kan worden ontkend dat volgens het principe moet worden gehandeld.

Korsgaards betoog is zo gezien uiteraard kantiaans: er is zowel de categorische plicht (om onszelf en alle anderen met het vermogen zich doelen te stellen en daaraan waarde te hechten niet zomaar als middel te gebruiken), als het transcendentiaal argument (we kunnen niet rationeel ontkennen dat we onze doelen en daarmee onszelf en alle anderen met het vermogen zich doelen te stellen moeten beschouwen als bronnen van waarde).

Niet minder kantiaans is overigens Tom Regan's positie dat wij, als we aan mensen waarde toekennen ongeacht hun rationele vermogen, dat ook aan dieren behoren te doen omdat dieren, net als wij, subjects-of-a-life zijn. Maar Regan voelt zich, als gezegd, gebonden door de uitleg die Kant zelf aan zijn woorden gaf, en constateert dat hij menselijke plichten jegens zijn subjects-of-a-life niet *volgens Kant* kan rechtvaardigen.

Niet volgens Kant

Ik denk dat Korsgaard onze plichten jegens wezens die er voor zichzelf toe doen ook niet *volgens Kant* rechtvaardigt. Haar naturalistische Kantlezing wijkt ver af van wat Kant bedoeld kan hebben. Aan de hand van onderstaand citaat uit *Kantian Ethics, Animals, and the Law*³⁵ zal ik laten zien hoe zij door datzelfde naturalisme zonder klaarblijkelijke tegenspraak begrippen met elkaar kan verbinden die bij Kant onverenigbaar zijn. Het is een voorbeeld; wat ik betoog is dat de vergissing - dat dit is wat Kants woorden zouden kunnen betekenen - zich doorzet in haar dierethiek. Korsgaard ondersteunt in het citaat haar betoog met 2 Kantcitaten. Ze schrijft (eerste deel citaat):

'... as Kant observes, the ends that we choose are simply the objects of our inclinations, and the objects of our inclinations are not, considered just as such, absolutely or intrinsically valuable. As he puts it;

The ends that a rational being proposes at his discretion as effects of his actions (material ends) are all only relative; for only their mere relation to a specially constituted faculty of desire gives them their worth [...]³⁶

³⁴ Kaldeway, F.

³⁵ Korsgaard, C. *Kantian Ethics, Animals, and the Law*, blz. 12. In dit artikel neemt Korsgaard precies dezelfde positie in als in *Fellow Creatures*. Ik gebruik het omdat hier in één relatief kort stuk tekst dat wat ik als het probleem zie, aan de orde komt.

³⁶ Korsgaard citeert hier uit Kant, *Die Grundlegung zur Metaphysik der Sitten*, verder *GMS* genoemd, blz. 428.

The objects of your own inclinations are only - or rather at most - relatively good, that is, good for you, that is, or good from your own point of view. As Kant thinks of it, they are, usually, things that you like and that you think would make you happy [...]

Tot zover geen bezwaar, Kant heeft het over de subjectieve materiële doelen en hun relativiteit. Korsgaard ziet dat dus anders; volgens haar volgt wel daaruit wel iets universeels. Ze gaat verder met:

'Now it does not generally follow from the fact that something is good for someone in particular that it is good absolutely, in the sense that anyone has reason to promote it. If we pursue an end only if we take it to be good absolutely, then we do not pursue the objects of our inclinations merely because we think those objects are good for us. And yet we do pursue the objects of our inclinations, and we often expect others to help us in small ways, or at least not to interfere without some important reason for doing so. That suggests that we take it to be absolutely good that we should act as we choose and get the things that we think are good for us.'

En ze gebruikt een tweede Kantcitaat om te verklaren hoe mensen - door in te gaan op de dingen waartoe zij neigen (eerste citaat) - laten zien dat zij hun keuzes als absoluut goed zien:

'So why do we do that? Kant's answer is: that we do it because we take ourselves to be ends in ourselves. He says:

[...] rational nature exists as an end in itself. The human being necessarily represents his own existence this way; so far it is thus a subjective principle of human actions.³⁷

We 'represent' ourselves as ends in ourselves in the sense that we claim the status of absolute goodness for the things that are good for us. We claim that they are good just because they are good for us. I do not think that we should understand Kant as saying that we make an epistemological claim. I think he means that we make a kind of practical demand to be treated as beings whose good is an absolute good.'

Dat is het omgekeerde van wat Kant in de geciteerde passages van *Die Grundlegung zur Metaphysik der Sitten* betoogt: hij stelt daar de 'inclinations' van citaat 1 nadrukkelijk *tegenover* de 'rational nature' in citaat 2. De combinatie van de citaten in Korsgaards tekst geeft ten onrechte de indruk dat Kant net als Korsgaard subjectieve doelen als potentieel objectief, en alle waarden als relatief zou zien.

Subjectieve doelen, relatieve waarde

In de *GMS* beschrijft Kant aandriften - zoals je honger willen stillen of willen genieten van een mooi boek - als materiële handelingsprincipes waarmee mensen subjectieve doelen nastreven. Hij kent die subjectieve doelen slechts relatieve waarde toe. Ze komen tot stand door iets wat wij begeren, en het principe van de wil dat er bij betrokken is een 'materieel principe', omdat het eenvoudig om een plan gaat het begeren te vervullen. Korsgaard beschrijft dat ook, maar bij Kant kwalificeren subjectieve doelen niet als grondslag voor een categorische imperatief; ze zijn en blijven individueel, materieel en relatief. '*...die waarde [kan] niet zorgen voor algemene principes, die geldig en noodzakelijk zijn voor alle redelijke wezens [...]* Daarom vormen al deze relatieve doelen slechts de grondslag voor *hypothetische imperatieven.*'³⁸

De praktische rede legt orde op

De rol van de rationaliteit is volgens Kant niet om subjectieve doelen te ondersteunen en moreel te

³⁷ Korsgaard citeert hier uit Kant, *GMS*, blz. 429

³⁸ *GMS* in de vertaling van Thomas Mertens *Fundering voor de metafysica van de zeden*, 427-28

maken, als bij Korsgaard, maar *om daar iets tegenover te stellen*. Kant definieert de (dierlijke)³⁹ natuur als het bestaan van redeloze dingen die functioneren volgens wetten en stelt dat die natuur in de mensen aanwezig is in de vorm van neigingen, verlangens en impulsen die tot wanordelijk en wetteloos gedrag aanzetten.⁴⁰ Het is onze redelijke natuur, aan de andere kant, die daar tegenin kan gaan en ons kan wijzen hoe te handelen op basis van principes, of een wil.⁴¹ De rationaliteit, met andere woorden, stelt ons in staat na te gaan of de handeling die we willen verrichten om een bepaald subjectief doel te bereiken niet indruist tegen hetgeen moreel juist is.

Volgens Kant huizen in de mens dus twee naturen, die we moeten denken als ‘*noodzakelijk* [in ons, MR] *verenigd*’.⁴² Een ervan wortelt in de natuurlijke orde. De aanwezigheid van de tweede, redelijke natuur is niet te verklaren, maar ook niet te ontkennen: je wéét dat je vrij bent. De ruimte ontbreekt hier verder in te gaan op het vreemde, prachtige betoog van *GMS* en *KpV*; wat nu telt is dat Kant de redelijke natuur nadrukkelijk níet ziet als een doorontwikkeling binnen de natuurlijke orde, maar als een gegeven van een tweede, letterlijk andere orde waarin de wetten van de natuurlijke wereld niet gelden en waardoor het voor ons potentieel mogelijk is een vrije wil uit te oefenen.

Concreet: onze animale natuur laat ons per dag honderden subjectieve doelen nastreven die op zichzelf amoreel zijn (je moet opstaan, je wassen, eten, naar je werk, boodschappen doen) en waarvan steeds weer moet worden beoordeeld of we ze kunnen nastreven. Stel dat je honger hebt: als je die wilt stillen (subjectief doel), de ijskast vol is (van met zelf verdiend geld aangeschaft gezond eten) en je hebt geen afspraken met anderen, dan dringt zich geen morele vraag op⁴³ en is er alle reden (goed voor jezelf zorgen is ook een plicht)⁴⁴ je eten te gaan klaarmaken. Maar stel nu dat je op het moment dat je de groenten wast door het keukenraam ziet dat iemand inbreekt in het huis van de overburen. Kun je dan het stillen van je honger blijven nastreven? Kant stelt dat je kunt achterhalen of je kunt doorgaan met je maaltijd, door de vraag te beantwoorden of je zou kunnen willen dat mensen dat in alle gevallen zouden doen als ze een misdaad in uitvoering zien. Waarschijnlijk constateer je dat dit niet het geval is, en moet je onmiddellijk van doel veranderen (en bijvoorbeeld de politie waarschuwen).

De redelijke natuur, van absolute waarde

Volgens Kant is binnenin ons de praktische rede op deze wijze actief en permanent aan het werk: zij legt orde op aan onze praktische levens op basis van principes die kunnen dienen als universele wetten voor alle redelijke wezens. Dat lijkt tot gevolg te hebben dat hetgeen een individu zou willen doen kan worden doorkruist, als in bovenstaand voorbeeld, maar dat is schijn. Onze dierlijke natuur bezorgt ons weliswaar impulsen, maar belangrijker is dat we ook wezenlijk redelijk zijn: redelijkerwijs willen we doen wat moreel juist is, wat gehoorzaamt aan de morele wet. De plicht die we realiseren door de categorische imperatief toe te passen, is *in feite een uitdrukking van onze eigen wil*, zoals die zou zijn wanneer alleen door de rede bepaald.⁴⁵ Kants noemt deze wil als *‘enige in de wereld*

³⁹ Kant gebruikt dat woord dierlijk niet. Ik voeg het in om de tegenstelling met de redelijke natuur duidelijk aan te geven.

⁴⁰ *GMS*, 454

⁴¹ *Ibid.*, 412

⁴² *Ibid.*, 457 - vertaling Mertens blz. 141: [...] *wij denken de mens in een andere zin en verhouding wanneer we hem vrij noemen, dan wanneer we aannemen dat hij als deel van de natuur aan haar wetten onderworpen is; beide kunnen niet alleen heel goed tezamen bestaan, maar moeten ook als noodzakelijk verenigd in hetzelfde subject gedacht worden.*

⁴³ Om het niet te ingewikkeld te maken laat ik de honger in de wereld en plichten in verband daarmee buiten het voorbeeld.

⁴⁴ *GMS*, 399

⁴⁵ *‘Want dit ‘behoren’ is eigenlijk een ‘willen’ dat voor elk wezen geldt op voorwaarde dat de rede bij hem ongehinderd praktisch zou zijn.’* *GMS*, 449 – vertaling Mertens blz.131

*en zelfs daarbuiten goed*⁴⁶ en, ongeacht wat we ermee bewerkstelligen, een schitterend juweel, '[...] *iets wat zijn volle waarde in zichzelf heeft*'.⁴⁷ Als we helemaal volgens onze goede wil – dus volgens de redelijke natuur, ofwel autonoom - zouden opereren, dan zou die een orde voortbrengen waaronder we met de andere mensen kunnen bestaan onder gedeelde principes die we representeren als doelen.⁴⁸

De Formules van de Universele wet en van het Mens-zijn

Kant denkt dat ieder redelijk wezen de redelijke natuur als doel-in-zich representeert *juist en alleen* omdat onze praktische rede ons via de categorische imperatief orde kan opleggen. De samenhang tussen de beide formules van de categorische imperatief wijst daarop – ze betekenen hetzelfde: als we onze leidende principes kiezen op basis van hun geschiktheid als universele wet (volgens de eerste formule), maken we het bestaan en het functioneren van de redelijke natuur tot ons doel (tweede formule). Met andere woorden: wie volgens de Formule van de Universele Wet handelt, stelt zich een doel, namelijk te handelen op principes die universele wet kunnen zijn. En dat is hetzelfde als de redelijke natuur tot ons doel maken: de Formule van het Mens-zijn.⁴⁹

Kant noemt de Formule van het Mens-zijn het '*principe van mens-zijn en van in het algemeen elke redelijke natuur als doel op zichzelf (als de bovenste inperkende voorwaarde voor de handelingsvrijheid van ieder mens)*'.⁵⁰ Als wij onszelf en ons gedrag zo kunnen reguleren, maken we werk van onze 'wetgevende wil'. Het is niet de mensheid - homo sapiens - die doel-in-zich is, maar ons mens-zijn, de redelijke natuur die we in ons dragen.

De redelijke natuur is doel-in-zich

Korsgaard legt in haar betoog de nadruk op het onderliggende principe dat bij mens en dier hetzelfde is: hetzelfde is: beide streven hun natuurlijke goed na. Ze onderstreept de relativiteit van waarden: 'goed' is goed voor bepaalde wezens. Waarde is een menselijke creatie. Omdat de doelen die mensen zich stellen door haar naturalistisch worden geduid, veronachtzaamt ze het hoofdonderdeel en doel van Kants onderneming, namelijk het vaststellen van datgene dat niet van de natuurlijke orde is, maar van de rede, en dat objectief en absoluut waardevol is.

Kant erkent een exclusieve '*onvoorwaardelijke, onvergelykbare waardigheid*' van '*de wetgeving zelf die alle waarden bepaalt*' en '*het mens-zijn voor zover het daartoe in staat is*'.⁵¹ Als hij expliciet ingaat op die waarden besteedt hij geen aandacht aan materiële waarden als je honger kunnen stillen of toekomen aan een boek,⁵² maar rangschikt hij menselijke eigenschappen naar de mate waarin ze de redelijke natuur kunnen dienen, oftewel naar de gezindheid waarmee we ons alledaagse handelen verrichten en beoordelen: '[...] *kundigheid en toewijding bij de arbeid hebben een marktprijs. Geestigheid, levendige inbeeldingskracht en humeur hebben een affectieve prijs. Trouw bij de belofte en welwillendheid gebaseerd op beginselen (niet op instinct) hebben daarentegen een intrinsieke waarde* [...] Omdat '[...] *hun waarde [niet] bestaat [...] uit effecten die eruit volgen, uit het voordeel en het nut dat zij verschaffen, maar uit de gezindheden, [...]*'⁵³

⁴⁶ 'Het is geheel en al onmogelijk om in de wereld en zelfs ook daarbuiten iets te bedenken wat zonder restrictie voor goed gehouden kan worden, behalve dan een goede wil.' GMS 393 – vertaling Mertens blz. 61

⁴⁷ 'In dat geval zou de goede wil zoals een juweel toch op zich schitteren, als iets wat zijn volle waarde in zichzelf heeft.' GMS, 394 – vertaling Mertens blz. 62

⁴⁸ GMS, 446-47

⁴⁹ Sven Nyholm licht dit heel goed toe in *On Kant's Idea of Humanity as an End in Itself*.

⁵⁰ GMS, 430-31, vertaling Mertens blz. 108

⁵¹ Ibid., 435 en 436, vertaling Mertens blz. 112-113

⁵² Korsgaard citeert deze zin op pag.20 FC

⁵³ GMS, 435, vertaling Mertens blz. 113

De scheiding die Kant aanbrengt is er feitelijk niet een tussen dieren en mensen, maar tussen de natuurlijke orde en de rationaliteit.⁵⁴ Mensen moeten zichzelf en elkaar als doel-in-zich behandelen vanwege deze kern van mens-zijn in ons, deze mogelijkheid onszelf rationeel te ontwikkelen. Dat kan niet gelden voor dieren, want zij zijn niet rationeel, zoals ook Korsgaard beaamt. Kant kan onze plichten in verband met dieren niet anders duiden dan als plichten jegens ons onszelf.

⁵⁴ *GMS*, blz. 430

Conclusie

Met de slotzin van *Fellow Creatures* verwijst Christine Korsgaard naar Kants beroemd geworden afsluiting van *Kritik der praktischen Vernunft*. De vergelijking met het origineel geeft een onmiddellijke indruk van twee immens verschillende beelden van de mens:

'Zwei Dinge erfüllen das Gemüt mit immer neuer und zunehmender Bewunderung und Ehrfurcht, je öfter und anhaltender sich das Nachdenken damit beschäftigt: der bestirnte Himmel über mir und das moralische Gesetz in mir.' (Kant, 1788)⁵⁵

'We are the only beings who on behalf of all animals can shake our fists at the uncaring universe, and declare that in spite of everything we matter.' (Korsgaard, 2005)⁵⁶

In deze scriptie heb ik vooral willen nagaan of Korsgaard - zoals zij claimt dat het geval is - op basis van Kants eigen argumenten aantoonde dat mensen directe plichten hebben jegens dieren. Het leek me eerlijk gezegd niet goed mogelijk. Maar net als Korsgaard houd ik behalve van Kant van dieren en daarom intrigeerde mij haar stelling.

We zijn rationele dieren, die leven in een '*uncaring universe*' aldus Korsgaard. Maar we doen ertoe voor onszelf en daarom streven wij datgene na waarvan we denken dat het goed voor ons is. Omdat we rationeel zijn, waarderen we de doelen die we ons stellen en zo kennen we al handelend waarde toe aan onszelf. Het zou juist zijn en logisch, om de status van doel-in-zich die we onszelf verlenen, uit te breiden tot en met de andere dieren die er voor zichzelf toe doen.

Kants denken is wezenlijk anders dan dat van Korsgaard. Hij ziet de menselijke rationaliteit niet als een doorontwikkeling van dierlijke natuur, maar acht die in ons aanwezig als een *andere* natuur - 'noodzakelijk verenigd' met de dierlijke natuur. Volgens Kant is het de grootste behoefte van de mens, en de enige manier waarop we het geluk waardig zijn, gevolg te geven aan die rationele natuur. Die is van absolute waarde en het ware doel van de mens: ons doel-in-zich.

Korsgaardsiaans uitgedrukt, vat Kant ons natuurlijke goed dus op als ons *rationele* natuurlijke goed. De animale natuur van de mens stelt hij bijna uitsluitend aan de orde als het weerbarstige terrein waarover de rede het bewind moet kunnen voeren. Het dierlijke is misschien niet onbelangrijk, maar wat Kant betreft reserveren we onze achting voor de rede.

Ik denk dat ik, aansluitend bij O'Hagan, Kendrick en Regan en met de hulp van Sven Nyman, heb aangetoond dat Korsgaards opvatting van het doel-in-zich ver afstaat van die van Kant. De idee dat dieren doel-in-zich zijn, kan niet met Kants argumenten worden verdedigd. Korsgaard bereikt in *Fellow Creatures of Kantian Ethics, Animals, and the Law* alleen schijnbaar resultaat, door begrippen met elkaar in verband te brengen die bij Kant van een verschillende orde zijn. Daaruit volgt dat Korsgaard niet plausibel heeft gemaakt dat voor dieren aanspraak gemaakt kan worden op de status van doel-in-zich.

⁵⁵ Kant, *Kritik der praktischen Vernunft*, blz. 288

⁵⁶ FC, blz. 36 - slotzin.

Literatuur

- Kaldewey, F. *The Animal in Morality*, Utrecht, 2013.
- Kant, I. *Die Metaphysik der Sitten*, 1797. <http://www.korpora.org/kant/aa06/415.html> (11 juni 2015 voor het laatst geraadpleegd)
- Kant, I. *Fundering voor de metafysica van de zeden*, vertaald door Th. Mertens. Amsterdam, 2008. (Oorspronkelijke uitgave 1785)
- Kant, I. *Grundlegung zur Metaphysik der Sitten*, Stuttgart, 2008. (Oorspronkelijk uitgave 1785)
- Kant, I. *Kritik der praktischen Vernunft*, Stuttgart, 2008. (Oorspronkelijke uitgave 1788)
- Kendrick, H.M. 'Animals in the Kingdom of Ends' pp. 25-44 in *Between the Species*, issue X, augustus 2010. <http://digitalcommons.calpoly.edu/bts/vol13/iss10/2/> (5 juni 2015 voor het laatst geraadpleegd)
- Korsgaard, C. 'Fellow Creatures: Kantian Ethics and our duty to animals' pp 77-110 in Grethe B. Peterson, *The Tanner Lectures on Human Values*, Salt Lake City, 2005.
- Korsgaard, C. 'Interacting with animals: A Kantian account' in T. Beauchamp & R.G. Frey, *The Oxford Handbook of Animal Ethics*, New York, 2001.
- Korsgaard, C. 'Kantian Ethics, Animals, and the Law' pp 629-648 in *Oxford Journal of Legal Studies*, volume 33 issue 4, Oxford, 2013.
- Nyholm, S. *On Kant's Idea of Humanity as an End in Itself*, 2013 <https://www.academia.edu/4090305> (15 juni 2015 voor het laatst geraadpleegd)
- O'Hagan, E. 'Animals, Agency, and Obligation in Kantian Ethics' pp.531-554 in *Social Theory and Practice*, volume 35 issue 4, Tallahassee Florida, 2009.
- Regan, T. *The Case for Animal Rights*. Berkeley, 2004. (Eerste druk 1983)
- Regan, T. 'The Case for Animal Rights: a Decade's Passing' in Tom Regan, *Defending Animal Rights*, Chicago, 2006. (Eerste druk 2001)